

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Numismatische vondsten uit Herentals

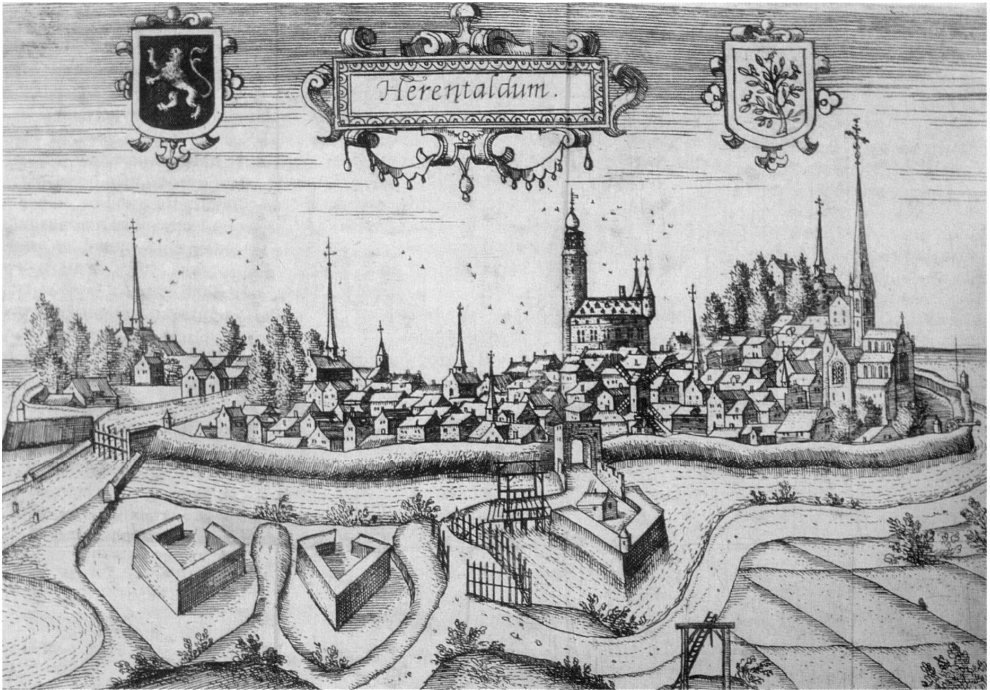

Sterling van Jan I hertog van Brabant, geslagen tussen 1268-1294

1. Heraanleg van de markt in 2004

Omdat ik ervan uitging dat bij de heraanleg van de markt in 2004 het grond betrof die reeds was vervangen door zavel en zand was ik heel verbaast enkele vroege grijsblauwe scherven (13de eeuw) aan te treffen op het nog niet afgewerkte stuk. Vanuit mijn interesse voor archeologie weet ik dat er heel wat voorwerpen, munten en keramiek verloren gaan in de afgevoerde grond. Daarop nam ik contact op met de aannemer die een gronddepot heeft in Herentals. Ik vroeg hem of ik de afgevoerde grond eens mocht bekijken. Eenmaal aangekomen op het depot kwam ik tot de leuke vaststelling dat mijn toenmalige buurman daar werkte. Ik mocht direct vrij het terrein betreden en de grondhopen prospecteren. De grond met de grijsblauwe en nog andere scherven werd snel teruggevonden. Maar omdat deze lastig af te zoeken was kon ik via mijn buurman bekomen dat deze met een bulldozer werd opengereden. Hierbij ontdekte ik vier middeleeuwse munten en een loodtinnen penning, allen te situeren in het 3de kwart van de 13de eeuw.

In deze eeuw was het dat Hendrik I, hertog van Brabant, Herentals als stad erkende in oktober 1209. Rond 1250 werd er een gasthuis opgericht en iets later rond 1266 het oude begijnhof aan de Nete. In 1303 ontving de stad van hertog Jan II een "stadskeure", die als een soort stedelijke grondwet tot aan het einde van het Ancien Régime de basis zou zijn voor de stedelijke administratie, wetgeving en rechtspraak.

Gravure uit GRAMAYE, J.B., Antverpiae antiquitates, Brussel, 1610.

De numismatische vondsten dateren van voor de periode van de hoogconjunctuur (tweede helft van de 14de eeuw). Het zijn dus vondsten uit de beginperiode van Herentals als stad. Voor de numismatiek zijn deze munten heel belangrijk aangezien zij duidelijk de invloed aantonen van de Franse en Engelse muntcirculatie in onze gewesten (zie verder bij de bespreking van de onderlinge munten).

Op economisch vlak moet Herentals nog voor het einde van de 13de eeuw reeds een aanzienlijke positie hebben bekleed in het hertogdom. De middeleeuwse welvaart van de stad was uiteraard zeer nauw verbonden met de toenmalige bloei van de plaatselijke lakennijverheid.

GEVONDEN MUNTEN

Sterling van Jan I hertog van Brabant (1268-1294)

Sterling geslagen tussen 1268-1294

Vz.: gedeeld wapenschild van Brabant/Limburg
DVX / LIMB / VRGIE (hertog van Limburg)

Kz.: lang gevoet kruis dat de legende doorsnijdt
DVX / BRA / BAN / TIE (hertog van Brabant)
gewicht 0,76 g – Ø 1,8 cm

Voor een leek is het begrip ‘sterling’ (of esterlin) moeilijk te vatten; toch vinden we heden ten dage de naam nog terug als we spreken over het ‘pond sterling’, de Engelse eenheidsmunt.

De sterling was een middeleeuwse Engelse munt die uitgroeide tot internationale handelsmunt. Om ook buiten het eigen gebied van uitgifte aanvaard te worden, moest een munt aan een aantal voorwaarden voldoen met betrekking tot haar gewicht, gehalte en waarde en diende ze over een ruime bekendheid te beschikken. Vanaf het einde van de 12de eeuw voldeed de Engelse sterling hieraan ruimschoots; deze munt genoot in heel Noordwest-Europa de reputatie een betrouwbare en sterke zilvermunt te zijn, in tegenstelling tot de munten (denieren en mailles) van het vasteland die gaandeweg sterk in waarde waren gedaald.

Deze munt dankte zijn bekendheid aan de wolhandel. De kooplieden van het vasteland dienden voor hun wolaankopen hun lichte penningen of zilveren baren om te wisselen tegen Engelse sterlingen. Bij hun terugkomst lieten zij hun surplus aan Engels geld niet steeds omsmelten tot plaatselijk geld, maar gaven er soms de voorkeur aan de vreemde munten op te potten tot de volgende reis.

Weldra groeide het besef bij plaatselijke vorsten (oa. de hertog van Brabant) en kooplui dat aanzienlijke besparingen en winsten konden worden gerealiseerd door zelf in eigen streek sterlingen te slaan in plaats van ze in de Engelse muntateliers aan te kopen.

Vanaf omstreeks 1270 sloegen ze dan ook, naast de gewone lichte penningen, munten ter waarde van één sterling. Deze imitatiesterlingen hadden hetzelfde gewicht en gehalte als hun buitenlandse modellen. De beeldenaars waren op de voorzijde zeer gevarieerd: sommige vertoonden net zoals de Engelse een aanzienlijke koningsbuste of een variatie hiervan, anderen zoals de gevonden sterling toonden een heel eigen beeldenaar.

Tourse denieren geslagen onder koning Louis IX van Frankrijk (1226-1270)

Denieren geslagen tussen 1226 en 1270

Vz.: een kort Grieks kruis binnen een cirkel
LVDOVICVS REX (Lodewijk koning)

Kz.: schematische weergave van een kerkgebouw of stadspoort; deze afbeelding symboliseert de stad Tours
TVRONIS CIVI (afb. 1) gewicht 0,43 g – Ø 1,8 cm
TVRONIS CIVIS (afb. 2) gewicht 0,78 g – Ø 1,8 cm
TVRONIS CIVI (afb. 3) gewicht 0,58 g – Ø 1,8 cm
(Stad Tours)

De aanwezigheid van deze Franse denieren in de muntcirculatie is heel eenvoudig te verklaren door het feit dat er allerlei zilveren munten circuleerden in Brabant ter waarde van meestal 1 denier of een ½ denier (ook obool genoemd). Het voordeel van deze Franse munten was dat deze groter waren dan de Brabantse denier en aldus gemakkelijker te hanteren waren in het dagelijks gebruik. Deze denieren vertegenwoordigden 1/12 van een

nieuwe grote zilvermunt namelijk de Tourse groot die Louis IX na 1260 in omloop bracht en al heel snel zeer populair werd.

Tourse groot Louis IX, waarde 12 denieren

Deze Franse Tourse denieren bleken door het lage zilveragehalte zeer snel donker van kleur te worden waardoor ze in de volksmond ‘zwarte tournoisen’ werden genoemd.

De sterling van Jan I hiervoor besproken paste ook perfect in dit muntstelsel en had een waarde van $\frac{1}{3}$ groot of 4 denieren.

De totale waarde van de gevonden munten vertegenwoordigde toendertijd 7 denieren.

Een loodtinnen penning

Loodtinnen penning einde 13 ^{de} eeuw Vz.: schild met kruis Kz.: lelie in volle veld gewicht 1,2 g – Ø 1,8 cm

Tussen de vondsten uit het centrum van Herentals is ook een loodtinnen penning aanwezig die dateert uit dezelfde periode als de munten. Deze penning vertoont langs de ene zijde een wapenschild en langs de andere kant een fleur de lis of lelie. Misschien werd deze penning geslagen in opdracht van de stad Herentals en werd deze gebruikt als een soort pseudomunt of als een toegangsbewijs om de stad te betreden.

2. Prospectie stadsomwalling Nonnenvest einde jaren tachtig

Eind de jaren tachtig had ik de mogelijkheid om een laatste restant van de middeleeuwse stadsomwalling gelegen aan de Nonnenvest te prospecteren. Deze prospectie op het terrein van een kloosterorde was niet gemakkelijk te bekomen. Via een nicht van mijn moeder die overste was van de zusters van St.-Vincentius a Paulo te Gijzegem liet ik een brief schrijven aan de abdis van de kloosterorde aan de Nonnenvest. In dit schrijven verklaarde zij wat een brave jongen en devoot kerkganger ik wel was. Het heeft mij in elk geval geholpen om er te kunnen zoeken. Hierbij vond ik een sterling van de Engelse koning Edward II. Herentals verkreeg het recht om vestingen, wallen en poorten op te richten. Het is niet bekend wanneer deze omwalling tot stand is gekomen. Dit gebeurde ten laatste in de 14de eeuw want Bovenpoort en Zandpoort worden voor het eerst vermeld in 1361 en 1402. De stadsversterking bestond grotendeels uit aarden wallen met een gracht aan de voet ervan. Ze werden beplant om verstuuving tegen te gaan. De Nonnenvest is een volledig begroeide aarden wal die een maximale hoogte van 12 meter bereikt.

Penny (sterling) van Edward II koning van Engeland (1307-1327)

penny (sterling) geslagen tussen 1310-1314
Vz.: gekroonde buste van de koning in vooraanzicht
EDWAR ANGL DNS HYB (Edward koning van
Engeland en heer van Ierland)
Kz.: lang gevoet kruis dat de legende doorsnijdt
VILL / SCIE / DMV / NDI (Stad Bury St. Edmunds)
gewicht 1,3 g – Ø 2 cm

Zoals hiervoor geschreven is niet exact geweten wanneer de middeleeuwse stadsomwalling is gebouwd. Omdat deze munt is geslagen tussen 1310 en 1314 mag er worden verondersteld dat de omwalling rond deze tijdsperiode of mogelijks iets later rond 1320 reeds was tot stand gekomen. Deze sterling (in dit geval een echte sterling en geen imitatie zoals deze van Jan I) vertoont langs de voorzijde de gekroonde buste van de regerende vorst. Deze munt paste perfect in het toenmalige monetair systeem. Immers de vader van Edward II, Edward I had een einde gemaakt aan de begrijpende houding van de Engelsen ten opzichte van de buitenlandse imitatiesterlingen (deze waren van mindere kwaliteit dan de echte Engelse). In 1299 werd de koers van een continentale sterling vastgelegd op $\frac{1}{2}$ van een Engelse en kort nadien werden ze uit de omloop genomen. Hen uit de omloop bannen, was relatief gemakkelijk vermits de toenmalige, continentale sterlingen de graaf of de hertog blootshoofds of getooid met een bloemenslinger afbeeldden, terwijl de Engelse sterlingen een gekroonde buste in vooraanzicht vertoonden.

3. Referentiewerken

- Een munt voor Europa – Gemeentekrediet 1991
- Beschermd Cultuurpatrimonium in de provincie Antwerpen, uitgave 1987
- Les monnaies des comtes de Louvain et des ducs de Brabant (1045-1467) par J. De Mey 1987
- Sanctus Meer dan 500 heiligen herkennen door Jo – Alfons Claes en Kathy Vincke 2003
- Coins of England & the United Kingdom – 14th Edition 1975
- Klinkende munt – Geschiedenis van het geld in de Lage Landen Elsevier 1985
- Herentals – Goris 1981
- Les Monnaies du Tournaisis, J. De Mey, 1975
- Les Monnaies Royales Françaises de Hugues Capet a Louis XVI par Louis Ciani – Paris 1926

Hendrik Van Caelenberghe

Schenking van het numismatische materiaal en andere bodemvondsten aan de stad Herentals

Op zondag 09 september 2012 vond de maandelijks clubdag van 'Numismatica Herentals' plaats. Bij deze activiteit hoort ook een kleine tentoonstelling waarbij eenieder die zich geroepen voelt, de mogelijkheid heeft een deel van zijn collectie te etaleren in een vitrinekast.

Het spreekt voor zichzelf dat Rudy Dillen de voorzitter al een tijdje erg geïnteresseerd was als Herentalsenaar in de vondsten. Hij was dan ook uitermate enthousiast dat ik had toegezegd op zijn vraag om de voorwerpen en munten te exposeren. Voor deze gelegenheid had hij ook de stadsarchivaris Jan Goris uitgenodigd. De belangstelling bij de uiteindelijk tentoonstelling was heel groot vanwege de plaatselijke bevolking. Jan Goris vroeg mij om deze vondsten alstublieft niet te willen verkopen. Op dat moment had ik direct de indruk dat hij toch wel groot belang hechte aan deze vondsten. Niet alleen voor de numismatiek maar ook als een stuk erfgoed van de stad. Ik kon zijn reactie goed begrijpen en besloot toen dat dit stuk patrimonium beter thuis was te Herentals, maar wel onder voorwaarde dat dit geëxposeerd zou worden en publiek toegankelijk. Rudy Dillen bracht de boodschap over en regelde de officiële schenking op de 9de internationale ruilbeurs te Herentals die doorging op 9 december 2012.

Achteraf ben ik heel blij dat ik op het juiste moment, meer bepaald in 2004, over het toen nog gedeeltelijk opgebroken marktplein ben gewandeld. Het is namelijk gebleken dat bij de heraanleg er helemaal geen archeologisch onderzoek is geweest. Je zou kunnen stellen dat er een stukje belangrijk patrimonium op het nippertje werd gered.

Enkele dagen voor de schenking heb ik contact genomen met Tim Bellens, stadsarcheoloog te Antwerpen en afkomstig van Herentals. Vooral de aanwezigheid van grijsblauw aardewerk (13de eeuw) tussen het vondstenmateriaal wekte zijn belangstelling. Gelukkig kon hij ook aanwezig zijn bij de schenking waar ik hem dan in contact bracht met de burgemeester en de stadsarchivaris. Hij zal in elk geval nog de scherven verder bestuderen waaruit nadien een publicatie zal volgen in een archeologisch tijdschrift.

*Iedereen tevreden. Foto Nieuwsblad Online dinsdag 11 december 2012.
Vlnr: de vinder Hendrik Van Caelenberghe, de stadsarchivaris Jan Goris, de voorzitter
van de Heemkundige kring Hugo Verhaegen en de burgemeester Jan Peeters.*

Hendrik Van Caelenberghe